

Sumari

Mots previs.....	9
------------------	---

ESTUDIS

La disposició dels elements en l'oració	13
Unes mostres de prosa monosil·làbica	45
La prosa de Verdaguer.....	61
La llengua dels articles de Sagarra.....	75
Dos termes privatius de Josep Pla.....	77
Joan Solà i la llengua literària	85
El català que ara es parla	97
En defensa de Sant Pere de Roda	109
Un topònim discutit: Norfeu o Nofeu?	157

ARTICLES

Llengua i cultura a TV3.....	169
El català a la universitat.....	173
Vernacle, un altre cop?	177
«Català amb nosaltres»	181

RECENSIONS

Josep M. NADAL – Modest PRATS: <i>Història de la llengua catalana</i>	187
August RAFANELL: <i>Un nom per a la llengua</i>	193
Joan MIRALLES I MONTSERRAT: <i>Un llibre de cort reial mallorquí</i>	196

Mots previs

La llengua catalana ha estat, és i serà objecte de l'interès dels catalans. És el signe més visible de la catalanitat, per més que avui se'n vulgui rebaixar la importància —comunicativa i simbòlica— en una societat globalitzada i multilingüe.

Per això m'ha semblat oportú aplegar en un volum uns quants treballs apareguts en revistes acadèmiques i en altres publicacions.

Els lectors hi trobaran un ampli ventall de temes, alguns dels quals poden ser del seu interès. Hi ha estudis estrictament lingüístics (de sintaxi, de lèxic, d'onomàstica) al costat de treballs que responen a preocupacions de caire sociolingüístic (l'ús del català als mitjans de comunicació).

Hi ha, també, aproximacions a la llengua de Verdaguer, Sagarra i Pla, tres escriptors modèlics en l'ús del català. I una conferència sobre els gustos literaris del gramàtic Joan Solà.

La reproducció dels articles és literal, tot i que en alguns casos n'he revisat —i, de vegades, ampliat— el contingut. Alguns treballs tenen uns quants anys, però crec que mantenen la seva vigència.

Aquest recull no s'hauria materialitzat sense l'acolliment i l'eficàcia professional de Pagès Editors. A ells, doncs, el meu sincer agraïment.

NARCÍS GAROLERA

Febrer de 2024

La disposició dels elements en l'oració*

L'estudi de l'ordre dels mots ha preocupat sempre els lingüistes, els quals, amb l'ajut d'altres disciplines com ara la lògica o la psicologia, han provat de donar respostes aclaridores a aquest vell problema, antic com la gramàtica mateixa.¹

Des de plantejaments «lògics» i racionalistes fins a les metodologies modernes més rigorosament científiques, la qüestió d'establir quin és l'ordre seqüencial dels elements significatius que tradueix més fidelment els interessos comunicatius del parlant, ha ocupat l'atenció de gramàtics i lingüistes fins al punt que, els darrers temps, aquesta qüestió ha arribat a ser veritable pedra de toc d'intricades polèmiques metodològiques i/o epistemològiques.

Tanmateix, per òbvies raons d'espai, em limitaré bàsicament a ressenyar, després d'unes breus consideracions històriques, les propostes teòriques més importants que els autors de l'anome-

* «Una qüestió d'ordre: la disposició dels elements en l'oració», *Els Marges*, 18-19 (1980), p. 19-37.

1. Deixo de banda les relacions entre la lògica i la gramàtica, que, fins al segle xx, venien a constituir una disciplina conjunta. Em limitaré, en aquest treball, als criteris lògico-gramaticals més recents, per raons d'espai.

nada Escola de Praga han fet sobre el tema que ens ocupa. Això no vol pas dir, però, que menystingui les aportacions a l'estudi de l'ordre dels mots fetes des d'altres perspectives teòriques. És el cas, per exemple, dels treballs inscrits dins el marc de la gramàtica generativa transformacional (= GGT), que ara no puc tenir en compte i que demanarien una atenció molt detallada.

Dedicaré també un cert espai a unes quantes observacions generals de caire comparatiu sobre el tema, que es concretaran en una confrontació d'una llengua romànica —el català— i una de germànica —l'anglès—, a tall d'exemplificació d'alguns criteris teòrics consignats al llarg d'aquest estudi.

Del racionalisme a l'estilística²

La terminologia tradicional distingeix entre dues seqüències principals en tota oració gramatical: la seqüència dita «progressiva» («lineal» o «directa») i la «invertida» (o «anticipadora»).³

Una llarga tradició, que es remunta almenys fins al gramàtic francès Rivarol⁴ i al seu famós discurs *De l'universalité de la langue française* (1784), veu en la seqüència progressiva subjecte-verb (= S-V) la manifestació d'un principi de racionalitat, i en la inversió (V-S) un principi de no racionalitat.

Amb aquestes connotacions extralingüístiques, i en frase de Nordhal, «la terminologie devient philosophiquement ou logi-

2. Atès que el francès és la llengua que potser ha tingut més estudis des del punt de vista de l'*ordre des mots*, em referiré, en aquest apartat, a uns quants treballs aplicats a aquesta llengua romànica, representatius de diversos enfocaments metodològics de la qüestió.

3. Per dir-ho amb paraules de Frei (1929, 177), «l'evolució de l'indoeuropeu a les principals llengües modernes és determinada en part pel pas de la "seqüència regressiva" (predicat-subjecte) a la "seqüència progressiva" (subjecte-predicat)».

4. Antoine Rivaroli (1753-1801), comte de Rivarol, escriptor llenguadocià d'expressió francesa.

quement évaluatrice plutôt que linguistiquement descriptive et paraît mal faite pour servir d'outil à une analyse adéquate d'un problème linguistique» (1973, 114).

Si, tanmateix, encara avui dia hom fa servir, per raons pràctiques, els termes *progrèssió* i *inversió*, és en un sentit denotatiu pur, en el qual progrèssió vol dir «seqüència S-V», i inversió, «seqüència V-S», sense, però, que hi intervingui cap mena de factor extralingüístic.

Tornant a Rivarol, veiem que aquest autor defineix així les dues seqüències: «Ce qui distingue notre langue des langues anciennes et modernes, c'est l'ordre et la construction de la phrase. Cet ordre doit être toujours direct et nécessairement clair. Le Français nomme d'abord le sujet du discours, ensuite le verbe qui est l'action, et enfin l'objet de cette action: voilà ce qui constitue le sens commun.»⁵

I, per explicar-se el fenomen de la inversió, conclou que «l'inversion a prévalu sur la terre parce que l'homme est plus impérieusement gouverné par les passions que par la raison».

Les connotacions lògico psicològiques, doncs, privaven Rivarol —i tants d'altres gramàtics— d'intentar una anàlisi purament lingüística d'aquests fenòmens sintàctics.

Més encara: de gramàtics com Rivarol, els francesos n'han heretat, ultra les connotacions extralingüístiques, el dogma de la rígida seqüencial de la frase francesa. Rivarol mateix parla de la «rigide construction de la phrase» i de «cette constance de l'ordre régulier dans notre langue», i, fins i tot, endut per la mateixa lògica del raonament, arriba a preguntar-se: «Mais pour-

5. El mateix criteri sosté Josep Pla quan afirma categòricament que el català té una estructura molt simple i no n'admet d'altra: subjecte-verb-complement. Apartar-se d'aquesta disposició sintàctica —diu Pla— és traïr el «geni de la llengua» (*Obra completa*, Barcelona: Destino, vol. 11, p. 368).

quoi, entre les langues modernes, la nôtre s'est-elle trouvée seule si rigoureusement asservie à l'ordre direct?»

Podem suposar, doncs, que el dogma de la rigidesa de la construcció seqüencial de la frase francesa va desviar l'interès dels gramàtics d'aquesta metodologia. Opinions com les de Rivarol, esdevinguts dogmes indiscutits, esterilitzen qualsevol mena d'estudi de l'ordre dels mots.

LA PSICOLINGÜÍSTICA: WEIL

El primer estudiós que s'ocupà de l'ordre dels mots fou el francès Henri Weil en la monografia *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes* (París, 1844).

Weil s'encara al problema tot establint el principi de l'ordre psicològic: «l'ordre dels mots reproduïx l'ordre de les idees; aquests dos ordres s'han de correspondre». Segons aquest autor, les llengües poden servir-se de construccions sintàctiques diferents, però l'ordre de les idees és bàsicament el mateix. I arriba a la conclusió que les llengües modernes (deixant de banda el llatí i el grec, llengües que tenen una sintaxi casual) tendeixen a expressar el «punt d'arrencada» ideològic mitjançant el subjecte gramatical; també s'esdevé, però, l'ordre invers: que s'expressi en primer lloc el «punt d'arribada» intencional i hom deixi per a la fi la noció inicial. En aquest darrer cas, Weil parla de l'ordre patètic i el contempla com a vehicle d'emoció. Aquest mateix autor formula la teoria de la «construcció ascendent», és a dir, en termes del lingüista, el *complément* precedint el *complété*. A aquesta mena de construcció hi oposa la que ell anomena «construcció descendent», on el *complété* precedeix el *complément*.⁶

6. Altres autors s'acolliren als plantejaments de Weil a l'hora d'estudiar l'ordre dels mots. Entre altres, els psicolingüistes W. WUNDT (*Völkerpsychologie: Die Sprache*,

L'ESTILÍSTICA: BALLY, FREI

És d'un gran interès l'aportació de l'estilística a l'estudi de l'ordre dels mots. Em refereixo concretament a les principals obres del lingüista suís Charles Bally, per al qual compten moltíssim, a l'hora d'interpretar una llengua, els aspectes afectius i expressius.

En el seu *Traité de stylistique française* (París, 1921) Bally fa una distinció entre la sintaxi «usual», al servei de la lògica, que tendeix a expressar d'una manera discursiva les relacions entre els elements objectius i els subjectius, i la sintaxi «parlada», que tendeix, en canvi, a fondre'ls en un sol enunciat (1921, § 292). I, amb referència al francès, parla de la dislocació dels termes de la frase, que, si més no en aquesta llengua, és un dels trets sintàctics més evidents. Com a mostra de «dislocació» en relació amb una formulació lògica, el lingüista dona la següent:

a) frase lògica: «*Je n'ai, quant a moi, pas le temps de penser a cette affaire*»

b) frase dislocada: «*Du temps, moi? Est-ce que j'en ai, seulement, pour y penser, a cette affaire?*»

La dislocació, doncs, és un recurs que estimula l'atenció de l'oient, el qual faria poc esment d'un ordre lògic, usual.⁷

Un altre lingüista, també de l'escola de Ginebra, Henri Frei, comparteix els punts de vista afectius —«estilístics»— de Bally: «la phrase expressive, en français familier et populaire, repose sur l'inversion du type de phrase normal: “*Ma carte, je l'envoie a Pierre!*”, “*Sa grossièreté, je la connais!*”, “*Du temps, est-ce que j'en ai?*”»

1900), P. BARTH (*Zur Psychologie der gebundenen und der freien Wortstellung*, 1902), E. RICHTER (*Zur Entwicklung der romanischen Wortstellung aus der lateinischen*, 1903), A. BERGAIGNE (*Essai sur la construction grammaticale*, 1878) i J. VAN GINNEKEN (*Principes de linguistique psychologique*, 1907).

7. Cf. també MÜLLER-HAUSER (1943), esp. p. 152 i s.

(1929, 271-272). I considera la dislocació de la frase en un sentit més ampli que el fenomen de la inversió. Anota també un altre tipus de fenomen sintàctico-estilístic, que permet desfer possibles equívocs: la intercalació d'un element que, en un ordre lògic, aniria posposat:

«la mise *rapide* en état de la gare»
«une base *très utile* de discussion»
«les langues *slaves* de civilisation».⁸

UN ESTUDI DE CONJUNT: BLINKENBERG

L'estudi de l'ordre dels mots va merèixer una ambiciosa monografia del lingüista danès Andreas Blinkenberg (1928-33). L'autor fa, d'entrada, l'advertiment següent: «l'estudi de l'ordre dels mots sera sinònim de l'estudi de la frase». Per això comença el treball passant revista a les definicions que en coneix —totes de coneguts psicolingüistes— i assaja de precisar millor la idea de frase a partir de l'observació de les diferents formes que pot adoptar.

Deixant de banda la frase d'un sol element, que sovint és l'expressió externa d'una frase múltiple (*Excel·lent* = *Aquest vi és excel·lent*), s'atura a considerar la frase de dos elements: el subjecte i el predicat. «L'ordre sujet-attribut (= *predicat*) tend à devenir dans toutes les langues l'ordre normal; l'ordre attribut-sujet est l'ordre subjectif, émotif (...) regardé souvent comme l'ordre primitif» (1928, 7).

8. En relació amb aquest darrer punt, el gramàtic català Josep Calveras —contemporani dels autors esmentats— proposa com a patró de l'ordre dels elements en el SN el següent:

Nom + Adj. determinatiu + Adj. qualificatiu

i ho exemplifica «segons el patró legítim català»:

Carrer de Sant Pere més alt.

Afirma, també, que el patró castellà és exactament el contrari (1927, 147-51).

Més endavant, i considerant ja la frase complexa, es planteja les relacions entre la forma de la frase i el seu contingut, tot fent la distinció entre subjecte (o predicat) psicològic i subjecte (o predicat) gramatical, distinció que no comparteixen altres lingüistes afins, com ara Jespersen (1924, 345).

Per Blinkenberg, aquesta escissió de les idees de «subjecte» i de «predicat» en un doble pla no és pas només una qüestió de terminologia, sinó «un dels problemes essencials de tot l'estudi sobre l'ordre dels mots» (1928, 13).

L'anteposició d'un membre de la frase altre que el subjecte gramatical pren, segons ell, dues formes diferents en francès modern (i en altres llengües romàniques):

a) inversió (o anteposició) sense afectar la unitat de la frase: *D'aquesta manera s'havia salvat de la ruïna;*

b) inversió (o anteposició) que atempta contra la unitat de la frase: *Aquest home, el conec.*

El problema, doncs, rau en la forma b), que Blinkenberg analitza, seguint la terminologia de Bally, com a frase «dislocada» per efecte d'una emoció o d'un anhel d'expressivitat:

És evident que ens trobem davant un nou tipus de frase, en la qual un membre anteposat és reprès tot seguit mitjançant el pronom personal corresponent. La pausa que separa les dues parts de la frase no ha pas desaparegut, però tendeix a desaparèixer; se senten frases d'aquesta mena sense pausa, i es poden trobar en molts autors exemples sense coma (1928, 24).⁹

Sosté, finalment, que frases del tipus *Aquest home, el conec* deuen llur fortuna a la vitalitat particular de la forma pronominal

9. No vull pas entrar a discutir la presència o l'absència de la coma, en català, com han fet obsessivament els nostres gramàtics postfabrians més puristes. De fet, caldria revisar la noció mateixa de «pleonasme» sintàctic, com ja començà a fer Gabriel Ferrater (1968). Vegeu també les reserves de Solà (1972-1973, vol. II, p. 41-46, i 1977, p. 22-31).

que caracteritza la fi de la construcció. I conclou: «la frase *Aquest home, el conec* s'explica pel caràcter automàtic i per la unitat d'aquesta construcció pronominal molt més popular que la construcció passiva que originaria la forma normal de la frase (*Aquest home m'és conegut*). Acaba d'abonar aquesta explicació l'existència del tipus invers: *El conec, aquest home*, on la represa serveix per insistir sobre una part de la frase massa desdibuixada en la primera construcció, eixida automàticament» (1928, 26-27).¹⁰

En un altre apartat aquest autor s'ocupa novament de les relacions entre l'ordre psicològic i l'ordre gramatical, essent el primer més fix que no pas el segon, i en fa la següent enumeració de possibilitats:

a) *Concordança d'ambdós ordres*; és la construcció més senzilla i la que comprèn la gran majoria de frases.

b) *Oposició d'ambdós ordres*, amb el resultat de la victòria de l'ordre gramatical sobre l'ordre psicològic.

c) *Oposició d'ambdós ordres*, que mena a la victòria de l'ordre psicològic.

d) *Absència de la noció d'ordre psicològic*, en els casos on hi ha equilibri entre els membres principals, els quals poden ser igualment coneguts o igualment nous.

e) *Absència de la noció d'ordre gramatical*, quan, sota l'efecte d'una emoció forta, la frase es disloca (*Tu, aquí, a aquestes hores!*).

Veiem, doncs, que en l'esquema precedent hi ha totes les combinacions possibles quant a l'ordenació dels elements de la

10. Pompeu Fabra, en canvi, és menys tolerant i sosté l'adequació del subjecte «lògic» al subjecte «gramatical», recurrent si cal a l'ús de la passiva abans que a les construccions pronominalitzades (cf. 1954-56, núms. 292-300). El mateix criteri han seguit, en català, alguns gramàtics i correctors, que han arribat a fer un ús sistemàticament preferent de la passiva: *La sessió és aixecada*, etc. Vegeu la crítica de Joan Coromines a aquestes arbitriarietats (1971, 77-82).

frase. Aquesta constatació ens farà adonar que l'estudi de l'ordre dels mots no és pas gens fàcil, i que hem de començar replantejant-nos la idea mateixa de frase.

Els lingüistes de l'Escola de Praga

No totes les llengües, esclar, presenten una estructura seqüencial com la de les romàniques. Una llengua eslava com ara el txec té un altre sistema pel que fa a l'ordenació de les paraules. Es dona el fet, a més, que aquesta llengua és potser, al costat del francès, la que ha desvetllat més estudis sobre l'ordre dels mots, els autors dels quals han desenvolupat una visió determinada del problema, i fins i tot una terminologia específica, vàlida també per a altres llengües. Provaré de resumir alguns dels treballs més importants d'aquests lingüistes.¹¹

En el període d'entreguerres aparegué a Txecoslovàquia tot un esplet d'estudiosos del problema de l'ordre dels mots, els quals efectuaven llurs recerques sota la inspiració i les idees de Vilém Mathesius (1882-1945).

Al llarg dels seus estudis, Mathesius corrobora la idea de Weil (*cf. supra*) que un ordre dels mots més rígid afavoreix la freqüència de subjectes psicològics («temàtics», segons la seva terminologia). Tot comparant l'anglès amb el txec —i també amb l'alemany—, constata la marcada tendència de l'anglès a expressar el que ell anomena «tema» mitjançant el subjecte gramatical. Investiga també quines construccions feia servir l'anglès per adequar l'ordre gramatical (subjecte-predicat) a l'ordre psicològic (*tema-remà*). Per a Mathesius era clar que les observacions de Weil sobre l'ordre dels mots *ordinari* i *patètic* eren plenament aplicables al txec. Vegem-ho amb més detall.

11. Atès el meu desconeixement del txec, m'he servit dels treballs publicats en anglès per aquests autors.

LA «PERSPECTIVA FUNCIONAL DE L'ORACIÓ»

La contribució més important de Mathesius és la distinció —observable en tota oració— entre «tema» (*theme*) i «rema» (*rheme*).

S'entén per «tema» d'una oració la part que fa referència a allò que hom ja coneix o que ve donat pel context (que els lingüistes americans anomenen «*topic*» o «subjecte psicològic»); i per «rema», la part que aporta informació nova (anomenada «*comment*» o «predicat psicològic»).¹²

John Lyons (1974) fa notar que, en llengües amb un ordre de mots lliure (com ara el txec o el llatí), el «tema» tendeix a precedir el «rema», indiferentment de si el subjecte gramatical és el tema o el rema. Aquest principi es pot aplicar també, en un sentit més restringit, en llengües com ara l'anglès, que tenen un ordre de mots relativament fix. L'anglès, però, com altres llengües, té altres recursos per distingir el tema del rema. El rema pot tenir carrega accentual («*JOHN saw Mary*») o esdevenir un complement del verb *to be* a la clàusula principal d'allò que els anglesos anomenen una «*cleft sentence*» («*It's JOHN who saw Mary*»).

Pel que fa a la «perspectiva funcional de l'oració», concepte desenvolupat pels autors de l'Escola de Praga de cara a determinar l'ordre dels mots, em remetré novament a Lyons (1974): «The general principle that has guided research in functional sentence perspective (= FSP) is that the syntactic structure of a

12. El terme *topic*, com a nom genèric per designar el subjecte i/o l'objecte, fou suggerit per Y. R. Chao (1959) i ha tingut després, en el sentit restringit de «tema», una gran acceptació entre els estudiosos de llengua anglesa.

John LYONS (1968) recull els termes *topic* i *comment* —equivalents a «tema» i «rema» respectivament— del lingüista nord-americà Charles F. Hockett (1958, 201).

Els termes anglesos *given* i *new* són equivalents, en general, de «tema» i «rema», bé que al llarg d'aquesta exposició veurem que no volen pas dir sempre el mateix (cf. HALLIDAY, 1967-1968).

sentence is in part determined by the communicative function of its various constituents and the way in which they relate to the context of utterance.»¹³

Si hem de creure Jan Firbas (un dels qui més s'han ocupat de l'ordre dels mots en la línia de Mathesius), una de les contribucions més importants d'aquest a la teoria de la FSP és l'intent d'esbrinar quin paper té aquesta «perspectiva funcional» a l'hora d'establir l'ordre de les paraules en l'oració (1974, 13). Per Mathesius els fenòmens de l'ordre dels mots formen un sistema caracteritzat per una jerarquia de principis d'ordre. En el sistema de l'ordre dels mots en txec el principi cabdal és el de la FSP: la seqüència tema-remà fa l'ordre dels mots no emotiu, no «marcat».

De fet, abans que Mathesius arribés a cap conclusió respecte a l'ordre dels mots en txec, altres lingüistes (J. Zubaty, V. Ertl i F. Trávnicek) s'havien adonat, poc o molt, de la importància que tenien per a l'ordre dels mots els fenòmens relacionats amb la FSP. Trávnicek, per exemple, establí ja dos principis bàsics de l'ordenació de les paraules: el semàntic i el rítmic. Fent una distribució dels elements de l'oració d'acord amb llur importància comunicativa, el principi semàntic és, no cal dir-ho, un factor FSP. Això no obstant, està en el mateix nivell jeràrquic que el principi rítmic (*cf.* Firbas, 1974, 14).

LA TEORIA DELS TRES NIVELLS SINTÀCTICS: DANEŠ

Hem vist com s'han anat precisant les intuïcions de Weil i d'altres psicolingüistes. El panorama s'enriqueix amb les aportacions de Mathesius i Firbas (*tema/remà*, la FSP, etc.); però, de fet,

13. *Cf.* també LYONS (1977, 500-511).

no s'arriba a tenir una visió clara de la qüestió fins que un altre deixeble de Mathesius, František Daneš, formula la seva «teoria dels tres nivells sintàctics» (1964). Aquesta teoria distingeix tres nivells d'anàlisi:

- a) el nivell semàntic;
- b) el nivell gramatical;
- c) el nivell de la FSP (o «organització contextual»).

És en aquest darrer on s'han d'analitzar tota llei de fenòmens «temàtics» (o «psicològics»).

En paraules de Firbas (1964) és el nivell de l'organització de l'expressió¹⁴ el que permet d'entendre com funcionen l'estructura semàntica i la gramatical en cada acte de comunicació, és a dir, en el moment que han de transmetre alguna realitat extralingüística reflectida pel pensament i han d'aparèixer en un tipus de perspectiva adequada.

Aquest és, doncs, el nivell de llenguatge que transforma els elements dels nivells gramatical i semàntic més estàtics en una estructura total capaç de transmetre, amb la màxima precisió, les intencions comunicatives del parlant.

Considerant l'estructura semàntica i la gramatical de l'oració com a recursos que poden funcionar en contextos diferents i, doncs, oferir perspectives distintes, Mathesius mateix feia una distinció entre l'oració com a model (*pattern*) pertanyent al sistema de la llengua i l'oració com a part del context, és a dir, una expressió (*utterance*), un component del discurs.

Això ens podria fer concloure que els fenòmens de no expressió (*non-utterance*) pertanyen a l'òrbita de la *langue*, mentre

14. Vull advertir que, d'ara endavant, faré servir *expressió* o *emissió* per traduir l'anglès *utterance*, terme usat per aquesta llengua en el pla d'anàlisi que estudiem, i reservaré el terme *oració* (commutable, en tot cas, per *frase*) per traduir *sentence*.

© Narcís Garolera i Carbonell, 2024
© d'aquesta edició: Pagès editors, S L, 2024
Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: agost de 2024
ISBN: 978-84-1303-568-0
DL: L 539-2024
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.